

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра мовної та психолого-педагогічної підготовки

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
д. психол. н., доцент
Ю. О. Асєєва

(підпис)

« ____ » _____ 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Зі спеціальності _____ 053 Психологія _____
(шифр та найменування спеціальності)

За освітньою програмою _____ «Психологія» _____
(назва освітньої програми)

На тему: **«МАНІПУЛЯЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНО - ПСИХОЛОГІЧНИЙ
ФЕНОМЕН»**

Виконавець:

Студентка 4 курсу 41 групи
факультету ФЕУП

_____ Феняк Юлія Вадимівна
/підпис/

Науковий керівник

доктор філософії в галузі
філософії, ст. викладач

_____ І.М. Орленко
/підпис/

Одеса 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. Теоретико-методологічне вивчення маніпуляції як психологічного феномену.....	6
1.1. Маніпуляція як соціально - психологічний феномен.....	6
1.2. Психологічні механізми маніпуляції.....	12
1.3. Типи маніпуляції	29
Висновки до першого розділу.....	34
РОЗДІЛ II. Організаційно-методологічне вивчення впливу маніпуляції на особистість.....	35
2.1 Маніпуляція як метод психологічного впливу.....	35
2.2. Організація та аналіз емпіричного дослідження маніпулятивного впливу на особистість.....	40
2.3. Профілактика та захист від маніпуляції.....	53
Висновки до другого розділу.....	64
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ.....	74

ВСТУП

У сучасному суспільстві соціально-психологічні маніпуляції укоренилися як найважливіший елемент суспільної взаємодії. З швидким розвитком сучасних технологій та швидким поширенням інтернету ми маємо доступ до величезної кількості інформації. Однак це створює умови для поширення різних форм маніпуляції через соціальні мережі, медіа та інші канали. Важливим питанням у сучасному політичному контексті маніпуляція грає важливу роль у формуванні громадської думки, впливу на виборців та маніпулюванні виборами через фейкові новини, дезінформацію та інші методи. Якщо розглядати світ бізнесу та реклами, ми бачимо, що активно використовують психологічні методи для маніпулювання споживачами, щоб стимулювати продажі та збільшувати прибуток. Але і популярні соціальні мережі та інтернет-платформи стали простором, де легко поширюються фейкові новини, міфи та маніпулятивна інформація, що може впливати на погляди та поведінку користувачів. Маніпуляція може бути використана для маніпулювання культурними стереотипами, ідентичністю та переконаннями людей, що може мати серйозні наслідки для суспільства.

Таким чином, розуміння та вивчення маніпуляції як соціально-психологічного феномену залишається важливою проблемою для сучасного суспільства з метою розвитку захисних механізмів та критичного мислення серед громадян.

Мета дослідження: вивчення феномену маніпуляції в різноманітних її проявах, а також способів протидії з метою забезпечення психологічної безпеки.

Об'єкт: феномену соціально-психологічної маніпуляції

Предмет: сутність маніпулятивних відносин у соціальній взаємодії, причини, передумови та характер цих відносин.

Завдання :

1. Виявити соціально-психологічну сутність феномена маніпуляції з урахуванням теоретико-методологічного аналізу проблеми.
2. Визначити психологічні механізми маніпуляції та її типи.

3. Розробити програму емпіричного дослідження показників впливу маніпуляції і відповідних характеристик особистості.

4. Емпірично дослідити показники впливу маніпуляції відповідно до певного спектру властивостей особистості.

5. Розробити заходи профілактики впливу маніпуляції на особистість.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, узагальнення літератури з даної проблематики); емпіричні (тестування); статистичні методи обробки даних (кількісний та якісний аналіз даних), який був проведений за допомогою комп'ютерної програми SPSS 13.0 for Windows.

Психодіагностичне дослідження проводилося за допомогою традиційних, стандартизованих методик, які були спрямовані на :

а) діагностику психологічної проникливості («Тест – опитувальник «Психологічна проникливість» О.П. Саннікової, О.А. Кісельової);

б) діагностику навіюваності («Тест- опитувальник Внушаємості» О.П. Саннікової, Ю.П. Фоля);

в) діагностику широкого спектру властивостей особистості (16-PF опитувальник Р. Кеттелла).

Дослідження проводилося на базі кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки Одеського національного економічного університету. Вибірку дослідження склало 59 осіб віком від 19 до 23 років.

Практичне значення роботи полягає у виборі та обґрунтуванні системи методів і методик спрямованих на діагностику показників впливу маніпуляції таких як показники психологічної проникливості, рис особистості, взаємопов'язаних з нею та навіюваності. Ця система включає традиційні методики і процедури, які відповідають вимогам валідності та надійності.

Матеріали можуть бути використані у процесі підготовки здобувачів освіти за напрямом «Психологія» та дослідниками даного феномена.

Апробація результатів дослідження. Основні результати теоретико — емпіричного дослідження впливу маніпуляції на особистість доповідались на

науково — практичній конференції «Теоретичні та практичні модули інклюзії в умовах воєнного стану в Україні», 20 грудня 2023 р. (Одеса, 2023р.)

Публікації. Результати дослідження представлено у 1 публікації: тези наукових конференцій за темою «Психологічні механізми маніпуляції».

Структура роботи. Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, таблиць 2, графік 1, малюнок 1. Повний обсяг роботи складає 78 сторінок тексту, основний текст - 66 сторінок.

ВИСНОВКИ

1. На основі теоретико – методологічного аналізу першоджерел визначено коло понять, які характеризують соціально-психологічну сутність феномена маніпуляції в системі споріднених феноменів, досліджено її структуру та виділено властивості особистості,

2. Проаналізовано психологічні механізми маніпуляції, такі як емоційне вплив, маніпуляція інформацією, маніпуляція загрозами та інші. Ці механізми дозволяють маніпуляторам використовувати різноманітні підходи для маніпулювання своїми цілями та здобуття бажаних результатів.

3. Розглянуто різні типи маніпуляції, включаючи позитивні і негативні форми впливу. Розуміння цих типів дозволяє краще розкрити механізми дії маніпуляції та забезпечити більш ефективні стратегії запобігання та протидії маніпулятивним впливам.

4. Розроблено програму емпіричного дослідження показників впливу маніпуляції і відповідних характеристик особистості на підставі аналізу існуючих психодіагностичних методик, які направлені на вивчення показників навіюваності, психологічної проникливості, спектра рис особистості, гіпотетично пов'язаних із психологічною проникливістю та навіюваністю, а саме:

а) «Тест-опитувальник Внушаємості» О.П. Саннікової, Ю.П. Фолі.

б) Тест - опитувальник психологічної проникливості «Психологічна проникливість» О.П. Саннікової, О.А. Кісельової;

в) 16 - факторний особістісній опітувальнік - тест Р.Кеттелла, спрямований на вивчення спектра властивостей особистості.

У роботі нами була використана низка методів для забезпечення об'єктивності дослідження, а саме: метод теоретичного аналізу та узагальнення наукових першоджерел за досліджуваною проблематикою; метод психолого - діагностичного обстеження; метод порівняльного аналізу отриманих результатів; метод математичної статистики (кореляційний, факторний аналіз). Для статистичної обробки даних обрана комп'ютерна програма SSPS v13.0 for Windows.

5. Розроблено програму тренінгу «Маніпуляціям –ні» щодо протидії впливу маніпуляції на особистість, що складається з 5 модулів тривалістю 2 години кожен, метою якого є забезпечення учасників стратегіями, які допоможуть їм впізнавати та протидіяти маніпуляціям у різних сферах життя. Тренінг допомагатиме учасникам стати більш стійкими до маніпуляцій та за допомогою копінг-стратегій протидіяти маніпуляціям у різних сферах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баклюков О.О. Міжособистісні маніпуляції як засіб впливу на людей. Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія Прикарпат. нац. ун-ту ім. Василя Стефаника. Вип. 10. Ч. 2. Івано-Франківськ: Плай, 2005. С. 97–102
2. Батаєва К. Соціальна феноменологія кіберкомунікації. Соціологія: теорія, методи, маркетинг : науково-теоретичний часопис. 2011. № 1. С. 52–66.
3. Білоущенко В. В. Психологічні особливості інтернет-залежності в підлітковому віці / В. В. Білоущенко, Р. Т. Чарнецька // Науковий вісник Херсонського державного університету. Психологічні науки. 2013. Вип. 1. С. 33–36.
4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2 кн. Кн. 1 : Особистісно-орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади. К.: Либідь, 2003. 280с.
5. Булах І. С., Викладач – студент: психологія міжособистісних взаємодій: навч.-метод. посіб. / І. С. Булах, Л. В. Долинська; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. К., 2005. 106 с.
6. Бурлачук, Л. Психодіагностика особистості: понятійний апарат та методи дослідження. Психологія і суспільство. 2014. № 4. С. 85-103.
7. Вільгрубе С.О. Рогозіна М.Ю. Гендерні відмінності маніпулятивної поведінки студентів / С.О. Вільгрубе, М.Ю. Рогозіна // Збірник наукових праць КПНУ ім. Івана Огієнка, Інституту психології імені Костюка НАПН України, 2013. Вип.29. С.36-45.
8. Волинець П.П. Критерії прихованого психологічного впливу. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України / за ред. акад. С.Д. Максименка. К.: «Логос», 2010. Т.7. Екологічна психологія . Вип.22. С. 15–20.
9. Волинець Н. В. Формування механізмів захисту від маніпуляційного тиску у міжособистісному спілкуванні. Актуальні проблеми психології. Том. 1: Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія : зб. наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України за ред. Максименка С. Д., Карамушки Л.М. К. : Міленіум, 2005. Част. 16. С. 104-108.

10. Волинець Н. В. Механізм позитивної протидії маніпулятивним намірам. Актуальні проблеми психології : Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України ; за ред. Максименка С.Д. К.: «Логос», 2007. т. 7. Вип. 11. 410 с. С. 90-96.
11. Гобод І.Ю. Психологічні особливості маніпуляційної поведінки особистості. Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / За ред. С. Д. Максименка. К., 2005. Т. VII. Вип.7. С. 88-96.
12. Гребінь Н.В. Чинники схильності особистості до маніпуляції у міжособовій взаємодії. Теоретичний аспект. Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова: Збірник наукових праць. К.: НПУ ім. Н. П. Драгоманова, 2015. № 1 (46). С. 82–89
13. Гуменюк О.Є. Психологія впливу : монографія. Тернопіль : Економічна думка, 2003. 304 с.
14. Гуменюк О.Е. Культурно-діалогічне обґрунтування стратегій психологічного впливу. Збірник наукових праць : філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ : Плай, 2009. Вип. 7. Ч.1. С.126-145.
15. Дем'яненко Т.В. Особливості сугестивності соціально дезадаптованих підлітків / І.Ф. Манілов, Т.В. Дем'яненко // Проблеми загальної та педагогічної психології : Зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України/ За ред. С.Д. Максименка. Т.ХІ, част.3. К., 2009. с.220-228.
16. Зелінська Т. М. Амбівалентність особистості: Теорія, діагностика і психокорекція : [навч. посіб.]. К. : Каравела, 2010. 256 с.
17. Знаков В. В. «Маківеаллізм, маніпулятивна поведінка і взаємовідношення», журнал «Питання психології» 2002 р. № 6
18. Карнеги Д. Как завоевать друзей... / Д. Карнеги ; [пер. с англ. З.П.Вольской, Ю. В.Семенова]. Д. : «Издательство Сталкер», 2002. 560 с.
19. Лісовський П.М. Маніпуляція свідомістю : сутність, структура, механізм у сучасному трансформованому суспільстві (соціально-філософський аналіз): монографія. К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2006. 200 с.

20. Литвинчук О. М. Причини виникнення маніпуляції у педагогічному спілкуванні. Наук. зап. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка АПН України за ред. акад. С. Д. Максименка. К.: Главник, 2005. Вип. 26: в 4-х томах. Т. 2. С. 479 – 487.
21. Литвинчук О. М. Теоретичні основи тренінгу педагогічного впливу та запобігання маніпуляцій. Теоретичні і прикладні проблеми психології. Луганськ: СНУ ім. В. Даля. 2009. № 2(22). С. 123 – 129.
22. Мерзлякова О.Л. Як не потрапити на гачок маніпулятора : Програма занять для молоді. Бібліотека Шкільного світу. Українська мова та література. 2010. № 4. С. 3– 118.
23. Мотузенко Б. І. Соціокультурні аспекти маніпулятивного впливу : дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04. К., 2002. 229 с
24. Пелехатий О.М. Макіавеллізм і маніпулятивна взаємодія у стосунках студентів та викладачів / О.М. Пелехатий // Психологія і суспільство, 2010. № 3. С. 176–185.
25. Психологічний аналіз маніпулятивної поведінки у юнаків та дівчат у процесі навчальної діяльності. Карпенюк Т. Львів, 2022. 89 с.
26. Прокоф'єва О. О. Психологічні умови запобігання маніпулятивним міжособистісним стосункам у юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / О. О. Прокоф'єва. К., 2010. 20 с.
27. Подшивайлова Г. М. Мовні засоби маніпулятивного впливу в політичному дискурсі (на матеріалі друкованих російськомовних ЗМІ України): автореф. дис. ... канд. філол. Наук. Київ. нац. лінгв. ун-т. К., 2009. 21 с.
28. Роберт Чалдіні. Психологія впливу/Influence: the psychology of persuasion. КСД, 2017. 352 с.
29. Санникова О. П. Континуально-ієрархічна модель особистості. Психологія і суспільство. 2018. № 3-4 (73-74). С. 166-177.
30. Санникова О. П., Фоля Ю. П. Результаты апробации оригинального тест-опросника внушаемости. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова:

- Збірник наукових праць. Серія 12. Психологічні науки. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. № 26 (50). С. 283- 288.
31. Санникова О. П., Гордиєнко І. О. Самоприйняття та факторна структура особистості: психологічні ознаки та їх співвідношення. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IX (98), Issue: 247, 2021 Feb. Budapest. 2021. Pp. 59-64.
32. Семиченко В.А. Психология общения. К: «Магістр – S», 1998 г. 152 с.
33. Сергеева А.В., 2014. Сучасні наукові уявлення про генезіста становлення інтегральної ідентичності особистості. *Science and education – Наука и образование*, №9 СХХVI, с.80–81
34. Столяренко О.В. Психология личности. URL: <https://filos.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/Psykholohia-osobystosti.-Stoliarenko-O.-B..pdf>
35. Сугестивність як детермінанта узалежнених форм поведінки в юнацькому віці. Сідун О. Ю. 19.00.07 – педагогічна та вікова психологія. Київ, 2018. 270 с.
36. Татенко В.О. Соціальна психологія впливу: монографія. К.: Міленіум, 2008. 216 с.
37. Фоля Ю.П. Індивідуально-типологічні прояви внушаємості як якостей особистості. 2010. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/351/1/%D0%A4%D0%BE%D0%BB%D1%8F%20%D0%AE%D0%BB%D0%B8%D1%8F%20%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D0%B0.pdf> с.55.
38. Якименко Ю. А. Формування інформаційної черги денної засобами масової інформації. Масова комунікація у глобальному та національному вимірах. Д. : ДНУ ім. Олесь Гончара, факультет систем і засобів масової комунікації, 2015. Вип. 4. С. 131-135.
39. Чернобровкін В. М. Рефлексивно-цільовий тренінг прийняття педагогічних рішень. *Творчість як засіб особистісного росту та гармонізації людських стосунків*: тези доп. учасників Міжнар. наук.-практ. конф. К. Житомир: Держ. фонд фундамент. досліджень МОН України, 2005. С. 115 – 11

40. Шостром Э. Анти-Карнеги, или Человек-манипулятор. пер. с англ. А. Малышевой. Львів: СВІТ, 2002. 112 с.
41. Armstrong J (2019) Organized chaos: manipuli, socii, and the Roman army c. 300. Romans at war. Routledge, Oxford, pp 76–98
42. Braiker, Harriet B. (2004). Who's Pulling Your Strings ? How to Break The Cycle of Manipulation. ISBN 978-0-07-144672-3.
43. Bublitz JC, Merkel R (2014) Crimes against minds: On mental manipulations, harms and a human right to mental self-determination. Crim Law Philos 8(1):51–77
44. Chernikova V. E. Manipulation Of Mass Consciousness As A Phenomenon Of The Information Society. Conference: International Conference on Social and Cultural Transformations in the Context of Modern Globalism, 2021. DOI:10.15405/epsbs.2021.11.55
45. Goodin R. E. Manipulatory politics / R. E. Goodin. Yale U. Pr. N. Haven; L., 1980. 250 p.
46. Elise Bonnail, Wen-Jie Tseng, Mark McGill, Eric Lecolinet, Samuel Huron, and Jan Gugenheimer. 2023. Memory Manipulations in Extended Reality. In Proceedings of the 2023 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (CHI '23). Association for Computing Machinery, New York, NY, USA, Article 875, 1–20. <https://doi.org/10.1145/3544548.3580988>
47. Farahany NA (2023) The battle for your brain: defending the right to think freely in the age of neurotechnology. St. Martin's Press, New York. *Google Scholar*
48. Kantor, Martin (2006). The Psychopathology of Everyday Life: How Antisocial Personality Disorder Affects All of Us. ISBN 978-0-275-98798-5.
49. Key W. B. The age of manipulation: The con in confidence, the sin in sincere 195/ W. B. Key. N.Y. : Holt, Cop. 1989. 296 p.
50. Lay G (2019) Understanding relational dysfunction in borderline, narcissistic, and antisocial personality disorders: clinical considerations, presentation of three case studies, and implications for therapeutic intervention. Psychol Res 9(8):303–318
51. Mignault, M.-C., Kerr, L. G., & Human, L. J. (2023). Just Be Yourself? Effects of an Authenticity Manipulation on Expressive Accuracy in First Impressions. Social

Psychological and Personality Science, 14(5), 562-571.

<https://doi.org/10.1177/19485506221101000>

52. Manipulation and Communication –Manipulation as an Anti-Communicative Act. Michał Wyrostkiewicz. Biuletyn Edukacji Medialnej, 2014. Issue No: 2Page Range: 21-32.

53. Riker W. H. The art of Political Manipulation. Yale U. Pr. –New Haven, L.1986. 156 p.

54. Rogers C. R. Freedom to learn for the 80's. Columbus, 1983.

Lau S (2022) The good, the bad, and the tradecraft: HUMINT and the ethics of psychological manipulation. *Intell Natl Secur* 38(4):592–610

55. Simon, George K (1996). In *Sheep's Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People*. ISBN 978-1-935166-30-6.

56. Sun Y, Zhang Y (2021) A review of theories and models applied in studies of social media addiction and implications for future research. *Addict Behav* 114:106699

57. Tudder, A., Wilkinson, M., Gresham, A. M., & Peters, B. J. (2023). The intrapersonal and interpersonal consequences of a new experimental manipulation of co-rumination. *Emotion*, 23(4), 1190–1201. <https://doi.org/10.1037/emo0001151>